

ISSN 2227-2844

ВІСНИК

**ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

№ 4 (352) ЧЕРВЕНЬ

2022

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Всесвітня історія, Історія України,
Історіографія та спеціальні історичні дисципліни

№ 4 (352) червень 2022

Засновано в лютому 1997 року

Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 14441-3412ПР,
видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Збірник наукових праць внесено до переліку
наукових фахових видань України
(історичні науки) (Категорія „Б”)
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1188 від 24.09.2020 р.

Журнал включено до переліку видань реферативної бази даних
„Україніка наукова” (угода про інформаційну співпрацю
№ 30-05 від 30.03.2005 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 10 від 24 травня 2022 року)

Виходить двічі на рік

Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Юрків Ярослава Ігорівна, доктор педагогічних наук, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, проректор з науково-педагогічної роботи (Україна)

Заступники головного редактора:

Караман О. Л. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, ректор ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (Україна)

Набока О. В. – доктор історичних наук, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, завідувач кафедри історії України (Україна)

Шехавцова С. О. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, професор кафедри романо-германської філології (Україна)

Відповідальні редактори:

Отравенко О. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання (Україна)

Забудкова О. А. – кандидат історичних наук, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, доцент кафедри історії України (Україна)

Кокнова Т. А. – кандидат педагогічних наук, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, доцент кафедри романо-германської філології (Україна)

Члени редакційної колегії:

Бабич В. І. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, професор кафедри олімпійського та професійного спорту (Україна)

Власенко К. В. – доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія, завідувач кафедри математики та моделювання (Україна)

Глуховцева К. Д. – доктор філологічних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, професор кафедри української філології та загального мовознавства (Україна)

Дмитренко В. І. – доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет, професор кафедри української та світової літератур (Україна)

Заблюцький В. В. – доктор наук з державного управління, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, директор навчально-наукового інституту публічного управління, адміністрування та післядипломної освіти (Україна)

Кобзар О. І. – доктор філологічних наук, професор, Полтавський університет економіки й торгівлі, професор кафедри ділової іноземної мови (Україна)

Кравченко О. І. – доктор педагогічних наук, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, в. о. завідувача кафедри публічної служби та управління навчальними і соціальними закладами (Україна)

Кушнірова Т. В. – доктор філологічних наук, професор, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, професор кафедри германської філології та перекладу (Україна)

Литвин М. Р. – доктор історичних наук, професор, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, завідувач відділу (Україна)

Лукасевіч-Велеба Й. – доктор педагогічних наук, Академія спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської, професор педагогічного факультету (Республіка Польща)

Любимова С. А. – кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, докторант кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови імені проф. О. М. Мороховського (Україна)

Михальський І. С. – доктор історичних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, професор, професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин (Україна)

Моїсеєнко О. Ю. – доктор філологічних наук, професор, Національний університет „Кисло-Могилянська академія”, професор кафедри англійської мови (Україна)

Нефьодов Д. В. – доктор історичних наук, доцент, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, доцент кафедри історії (Україна)

Прошкін В. В. – доктор педагогічних наук, Київський університет імені Бориса Грінченка, професор кафедри комп'ютерних наук і математики (Україна)

Сасенко В. Г. – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту (Україна)

Священко З. В. – доктор історичних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання (Україна)

Си Цзюньцзинь – доктор філологічних наук, професор, Ланьчжоуський університет, факультет російської мови та літератури (КНР)

Ткачук В. В. – кандидат педагогічних наук, Криворізький національний університет, асистент кафедри інженерної педагогіки та мовної підготовки (Україна)

Харченко Сергій Якович, доктор педагогічних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, завідувач кафедри соціальної педагогіки (Україна)

Хахула Л. І. – кандидат історичних наук, доцент, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, старший науковий співробітник (Україна)

Юган Н. Л. – доктор філологічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри іноземних мов (Україна)

Редакційні вимоги до технічного оформлення статей

Редколегія „Вісника” приймає статті обсягом 5 – 7 сторінок через 1 інтервал, повністю підготовлених до друку. Статті подаються надрукованими на папері в одному примірнику з додатком диска. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, *.rtf) шрифтом № 12 (Times New Roman) на папері формату А-4; усі поля (верхнє, нижнє, правє й лївє) – 3,8 см; верхній колонтитул – 1,25 см, нижній – 3,2 см.

У верхньому колонтитулі зазначається: Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № ** (***) , 2014.

Статті у „Віснику” повинні бути розміщені за рубриками. Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шриффт нежирний).

Через рядок від УДК в лівому верхньому кутку вказуються прїзвище, ім'я по-батьковї автора (повністю, шриффт жирний). На наступному рядку – ученїй ступїнь, звання, посада, місце роботи; e-mail; ORCID ID (персональний код, який необхідно отримати, заповнивши анкету за посиланням: <https://orcid.org/register>).

Назва статті друкується через рядок великими літерами (шриффт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); визначення методики дослідження (сукупність методів дослідження, їх основний зміст, характеристики і показники, які вони фіксують, та одиниці вимірювання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела в тексті оформлюються таким чином: у круглих дужках зазначається прїзвище автора, та рік видання роботи (наприклад, Шумська, 2010). Якщо потрібно послатися на декілька джерел, варто перелічувати їх через крапку з комою (наприклад, Афанасьєва, 2016; Богданова & Саннікова, 2015; Мооге, 2006). Якщо використовуються цитати, статистика тощо, то слід вказати номер сторінки посилання (Афанасьєва, 2016, с. 46; Bruner, 2012, p. 24).

Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після заголовку „Список використаної літератури” (без двокрапки) у порядку цитування й оформлюються відповідно до ДСТУ 8302:2015. Бібліографічні джерела подаються підряд, без відокремлення абзацем; ім'я автора праці (або перше слово її назви) виділяється жирним шрифтом.

Для коректного індексування публікацій наукометричними системами після „Списку використаної літератури” необхідно навести References. Посилання в **References** мають бути оформлені латинією; для кирилических цитувань слід транслітерувати імена авторів та назви видань; останні також слід навести в англійському перекладі в [] з зазначенням мови оригіналу в дужках, наприклад, [in Russian], [in Ukrainian]. Назви періодичних видань слід наводити відповідно до офіційного латинського написання за номером реєстрації ISSN. В елементах опису не можна замінити латинські літери на кириличні. Цитування в References мають бути оформлені за стандартом APA.

Статтю закінчують 2 анотації обсягом 1600-1800 знаків (українською та англійською мовами) із зазначенням прїзвища, ім'я та по-батьковї автора, назви статті та ключовими словами (3–5 термінів).

Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора).

На окремому аркуші подається довідка про автора: (прїзвище, ім'я, по батьковї; місце роботи, посада, звання, ученїй ступїнь; адреса навчального закладу (повністю), домашня адреса; e-mail та номери телефонів (службовий, домашній, мобільний) трьома мовами (українською, російською та англійською).

ЗМІСТ

**МЕТОДОЛОГІЯ,
ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО**

1. **Борисова О. В.** Доктрина справедливої війни у розробці християнських мислителів часів Середньовіччя..... 4
2. **Власова В. С., Полякова Л. І.** Історіографічний аспект дослідження ролі жінок – учасниць державотворення періоду Української революції. 21
3. **Присяжнюк О. М.** Охорона пам'яток мистецтва та старовини: досвід німецьких земель у XVIII – початку ХХ століть..... 33
4. **Набока О. В.** Нова книжка відомого історика (Рецензія на книгу: Офіцинський Р. Закарпаття віддавна. Історичні есе. Ужгород: РІК-У, 2022. 380 с.)..... 43
5. **Набока О. В.** Про армію, котра виборювала незалежність України в надважких умовах (Рецензія на книгу: Офіцинський Р. Історія УПА. Харків: Фоліо, 2021. 126 с.)..... 47
6. **Шевцова Є. С.** Аналіз збереженості видань губернських статистичних комітетів у бібліотеках та архівних установах України..... 51

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

7. **Гогохія Н. Т.** Українські радянські діти і святкова культура тоталітаризму у 1929–1939-х рр. 60
8. **Гордієнко В. В., Гордієнко Г. М.** Елементи інформаційно-психологічної війни у протистоянні короля Філіпа IV і папи Боніфація VIII..... 74
9. **Забудкова О. А.** Монополістичні тенденції в цукровій промисловості України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст..... 91
10. **Замуруйцев О. В., Крилова А. М.** Організація церковних приходів та церковне будівництво у німецькомовних колоністів Таврійської губернії у пореформенний період..... 100
11. **Зубко О. Є.** Лаврівчанин Григорій Мельник (1893–1938 (1939)(?)) – один із фундаторів Української Автокефальної Православної Церкви в міжвоєнній Чехословаччині (1918–1939)..... 111
12. **Кучеренко С. В.** Релігійність Юрія Липи (1900–1944)..... 120
13. **Набока О. В.** Археологічні дослідження неолітичного поселення „Старобільськ-1” у 2019–2020 рр. 130
14. **Скрипник О. М.** Роль Amnesty International в системі міжнародних відносин..... 138

УДК 305:340.12:930

DOI: 10.12958/2227-2844-2022-4(352)-21-32

Власова Вікторія Сергіївна,

аспірантка кафедри історії та археології

Мелітопольського державного педагогічного університету

імені Богдана Хмельницького,

м. Мелітополь, Україна.

viktoria.bp8@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8279-2739>

Полякова Лариса Іванівна,

кандидат історичних наук, доцент,

завідувач кафедри історії та археології

Мелітопольського державного педагогічного університету

імені Богдана Хмельницького,

м. Мелітополь, Україна.

klioist@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8579-4377>

**ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ
ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЖІНОК –
УЧАСНИЦЬ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ**

Сьогодні, як ніколи актуальною постала проблема забезпечення гендерної рівності. Адже, одна з найважливіших умов високого розвитку суспільства – це рівнозначна участь усіх його членів у суспільно-політичних процесах. Якщо та чи інша стать, етнос, соціальний стан або група з певних причин не має доступу до формування цих процесів – виникає спотворення цієї площини розвитку суспільства та нації в цілому. Успішне державотворення потребує активності усіх громадян для отримання повноцінної правової держави – учасниці міжнародної арени.

Питання ролі жінок у державотворчих процесах вже довгий час досліджується у зарубіжній історичній науці. Можна прослідкувати, що роль жінки впродовж довгого часу применшувалась та ігнорувалась особливо у такій „чоловічій” сфері діяльності як безпосередня політика-державотворення. Тим не менш багато жінок не залишались осторонь цих процесів та ставали повноцінними учасницями подій, допомагаючи країні стати такою, якою вона є зараз – сформувані національний стрижень і досягти незалежності. Основне завдання подібних досліджень – допомогти стати видимими цим діячкам, і показати що жоден подібний процес не залишається поза жінок, незважаючи на перешкоди. Також,

розвінчати стереотипи про їх незацікавленість у цьому та показати, які перепони жінки мали подолати обравши подібний в той час шлях. Адже невелика кількість жінок-учасниць цих процесів, не є наслідком їх так званої несхильності до участі в політичних процесах, а виступає як наслідок недосконалого законодавства, пануючих у суспільстві в певний час неписаних правил, та упереджень.

Історичні дослідження присвячені даній тематиці отримали найбільше уваги за доби незалежності і залучення України до західних цінностей, але окремі праці присвячені жінкам в обраний нами час все ж таки існували і в радянській період, а також існують дослідження істориків діаспори. Завданням статті є висвітлення та аналіз основних робіт та досліджень про долі жінок Української революції. Розглянуті праці, які були видані як в Україні, так і за кордоном від завершення Української революції до сьогодні.

Обраний час – складний та наповнений подіями. Активний процес українського державотворення набуває свого апогею і стикається зі складним міжнародним положенням, відкритим протистоянням з більшовицькою владою. Мета статті полягає у дослідженні історичних праць присвячених долям діячок Української революції, що дасть нам можливість сформувати більш повну історіографічну картину обраного періоду.

Для чіткості історіографічного аналізу ми пропонуємо поділити дослідження присвячені жінкам у національно визвольних змаганнях та суспільно-політичному житті 1917–1921 років на такі групи як радянські, сучасні, а також географічно – на вітчизняні, та дослідження вчених діаспори.

Історіографічно запропонована тема має дві проблеми: по-перше, вона порушує питання Української революції як явища, а також має гендерне забарвлення – обидва аспекти української історії в радянській період мало, або взагалі не досліджувались. Активний виток розвитку жіночих і гендерних студій маємо спостерігати з 70-х років ХХ століття у світі – починаючи з піонерок досліджень Герди Лернер (Lerner, 1969) та Джоан Скотт (Scott, 1986), які дають визначення гендеру як концепції соціальних відносин статей. А також в Україні – гендерні дослідження починаючи з 90-х років звертають увагу як на видатних діячок України, так і на концепцію становища жінки загалом протягом історії (Войцехівська, 2008, с. 502).

У радянській історіографії Українська революція загалом позиціонувалась як буржуазно-націоналістична, а питання соціально-політичної активності жінок зводилось до завдання показати відданість жінок ідеям комунізму. Головний акцент робився більше на їх участі у творенні радянської економіки, а не в політичному житті. Це доводять праці української дослідниці часів радянської України – Людмили Вітрук (1965), яка писала про громадсько-політичну діяльність робітниць

України в 1926–1932 рр., або Марії Підтиченко (Жінки Радянської, 1971) – про жінок радянської України – як активних будівників комуністичного суспільства. Щодо революційний подій, в цей час вони розглядаються лише в контексті діяльності більшовиків. Наприклад – Жанна Тимченко (1982; 1966) – дослідниця періоду історії України 1917–1920 років, видала ряд праць – зокрема про жінок-робітниць Києва у революційній боротьбі (березень 1917 р. – січень 1918 р.), провела дослідження про „трудящих жінок” в боротьбі за владу Рад в Україні.

Як бачимо, спираючись на подібні праці можна зробити висновок що питання існування та значення УНР, Директорії чи Гетьманату розглядалося заангажовано й подавалося як перешкода встановлення більшовицької влади. Участь же жінок стосувалась лише питання встановлення „влади Рад”, що не відповідало дійсності з усіма її тогочасними особливостями та аспектами. Слід згадати працю К. Філатової – її стаття 1925 року, також висвітлює рух робітниць і селянок України у революційну добу (Філатова, 1925). Інші подібні праці, наприклад Марії Левкович (1928), присвячені жінкам в громадянській війні в Україні загалом, як і наприклад, праця Миколи Карпова „Дочки великої бурі на Україні” (1967).

Важливо зазначити, що жінки у згаданих працях у більшості випадків – членкині більшовицької партії. Отже, ці праці мали комуністично-пропагандистський характер, і відомих діячок доби Української революції, як наприклад Софію Русову, Зінаїду Мірну, або Марію Грушевську ми не побачимо серед перерахованих у тогочасних дослідженнях прізвищ. Яскрава ілюстрація до цього – дослідження С. М. Дудукалова (1986) про участь трудящих жінок у боротьбі проти контрреволюції (1918–1920 рр). Як бачимо характер дослідження, свідчить що дії Центральної Ради розглядалися як контрреволюційні, ворожі, а так звані „українські буржуазні націоналісти” – як перешкода до встановлення радянської влади, тому про неупереджений аналіз даної теми у той час мови бути не може (Юркова, 2021).

Більш незаангажовані та різносторонні дослідження присвячені ролі та участі жінок в українській державності спостерігаються у цей час за кордоном. Проблематики зазначені вище тут мали своє вирішення – дослідники чи навіть колишні учасники Української революції могли вільно вивчати й публікувати свої праці присвячені подіям 1917–1921 років. А щодо вивчення ролі жінок, то піднесення жіночого руху в західних країнах, особливо на початку 1970-х стало одним з каталізаторів звернень дослідників до даної тематики (Кісь, 2012).

Джерелами стають і свідчення безпосередніх учасниць подій, наприклад спогади Зінаїди Мірної (1929; 1937) – членкині Центральної ради, або Софії Русової (1928), в яких міститься особистий досвід участі в державотворчих процесах того часу.

Отже, серед діаспорних авторів, слід зазначити ряд досліджень, як комплексних, так і присвячених окремим діячкам. Наприклад, це стаття Катерини Антонович у Нью-Йоркському журналі „Наше життя” за 1955 рік – авторка описує своє знайомство з Зінаїдою Мірною, та її діяльність – зокрема як члена УЦР (Антонович, 1955). Про неї ж згадано і в канадському виданні редакторки Натальї Когуської-Левенець про історію Союзу Українок Канади за 1952 рік, а також у статті Галини Лашенко в журналі Союзу українок Америки за 1966 рік (Когуська, 1952; Лашенко, 1966).

Детальні історичні дослідження проводяться такими вченими як Ірена Книш, яка у своїй праці „Відгуки часу” опублікованій у Вінніпезі в 1972 році, досліджує роботу Всеукраїнського жіночого з’їзду 1917 року у Києві, і зазначає: „Панівна ідея консолідації всіх національних сил для здійснення найвищого ідеалу: суверенної, соборної української держави та почуття єдності всіх частин Нації стали на далі провідним дороговказом для українського жіноцтва” (Книш, 1956, с. 43). Перші сторінки журналу „Дороговказ” Торонто виданому в 1965 році присвячені якраз окремим долям жінок української визвольної боротьби 1917–1921, авторства полковника армії УНР Василя Задоянного (Задоянний, 1965, с. 2–8). А в книзі „Пам’ятна книга: П’ятдесятліття союзу бувших українських вояків в Канаді” (1987) він пише: „Українська визвольна боротьба, це одна з найсвітліших сторінок нашої новітньої історії... Учасниками тієї героїчної епохи написано немало спогадів, немало описано фрагментів окремих епізодів, боїв. Але про участь українських жінок у тій боротьбі не написано майже нічого” (с. 429). Отже, ми бачимо що автор акцентує увагу на малодослідженості участі жінок в цих революційних подіях, незважаючи на наявність численних праць та спогадів про ті часи.

Український історик, одна з провідних представниць державницької школи української історіографії Наталія Полонська-Василенко в 1969 році в Канаді видає книгу „Видатні жінки України”, де згадує ряд прізвищ: „революція 1917 року поставила перед жінками України нові завдання й відкрила нові терени діяльності... До Центральної ради було обрано 11 жінок: Л. М. Старицьку-Черняхівську, М. С. Грушевську, О. О. Грушевську, С. Ф. Русову, З. Мірну, О. Пашенку, В. О’Коннор-Вілінську, Л. Яновську, Любинську, Нечаївську та М. Іщуніну” (с. 146–151). А Марта Богачевська-Хом’як – історик, дослідниця, видає в Канаді у 1988 році „Білим по білому: Жінки в громадському житті України”, надруковане в Україні в 1995 році, де присвячує третій розділ „Національно-визвольні змагання” саме жінкам у горнилі державотворчих процесів періоду Центральної Ради, Директорії, Гетьманату (Богачевська-Хом’як, 1995).

Дані дослідження, не дивлячись на деякий брак джерельної бази, відсутність прямого доступу до архівів на території України у складі

СРСР, є надзвичайно цінними – в період, коли історики батьківщини не могли вийти за рамки ідеологічної заангажованості, за кордоном, Українська революція, і зокрема участь жінок в цих процесах стає одним з пріоритетних напрямків історичного дослідження.

Активізація досліджень присвячених як Українській революції, так і ролі жінки у цих подіях припадає на добу незалежності. На зараз ми маємо чимало матеріалу для подібних досліджень. Почерпнути інформацію про основні віхи біографії жінок-учасниць безпосередньо у Центральній раді дає можливість довідник Владислава Верстюка і Тетяни Осташко „Діячі УЦР” (1998), а Надія Миронець (1996) та Людмила Петришина (2000) безпосередньо висвітлюють роль жінок у діяльності УЦР. Дослідження Тетяни Орлової (2010) присвячені класифікації історіографічних джерел, щодо внеску жіноцтва у історичне творення України, в тому числі зазначеної доби. Історикиня Валентина Борисенко (2004) публікує свою роботу українкам в історії, де окремий розділ присвячений жінкам у національній боротьбі – зокрема Зінаїді Мірній та Надії Суровцовій.

Ряд досліджень О. В. Оніщенко (2002; 2016) торкаються подій 1917 року, в свої працях вона також звертається до мемуарів тогочасних жінок, розкриває долі жінок, які поставали в ролі депутаток, делегаток, секретарок, друкарок, перекладачок, телефоністок під час подій 1917 року.

Людмила Смоляр проводить комплексне дослідження присвячене жіночим студіям в Україні (Жіночий рух, 1999), де у розділі „Жінка України ХІХ – початку ХХ століття”, вказує, що під час подій Української революції „на Україні жінка жила широким активним життям та брала участь у творенні його кращих форм нарівні з чоловіком і витратила ці вольності і привілеї відповідно до того, як їх тратив весь народ” (с. 104–105).

З останніх досліджень можна згадати велику працю Романа Ковалю – дослідника історії Визвольної боротьби „Жінки у визвольній війні: історії, біографії, спогади, 1917–1930” (2020), де проводиться детальний аналіз біографій, свідчень, щоденників діячок доби УНР.

Не можна проігнорувати і праці регіонального характеру – дослідження О. М. Бежук (2006), Е. Б. Алієвої (2012), О. П. Кривоший (2011), які охоплюють участь жінок у національно-визвольному русі на території Донбасу, Галичини, Південної України, адже характер цих процесів у різних частинах України дещо відрізнявся.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що довгий час багато жінок, не були метою досліджень істориків та науковців, або виступали лише об’єктами чи частиною „народної маси”. З розвитком різнопланових напрямків історичних досліджень і звернення вектору до жіночої проблематики в історії, ми отримуємо чимало досліджень про жінку-як активну учасницю історичного процесу. Один з яскравих періодів історії України, який дозволяє нам краще побачити жінок -

учасниць драматичних подій ХХ століття, це період 1917–1921 років. Дослідження присвячені даній тематиці мають свої особливості зважаючи на час та місце проведення, ідейно-політичні фактори.

Радянський період пропонує нам ігнорування Української революції, та акцентування уваги на жінці-більшовиці – учасниці комуністичного будівництва.

У цей час дослідження вчених діаспори незаангажовані комуністичною пропагандою представляють ряд статей та книг про українок – учасниць Центральної Ради, досліджують їхню активність та бажання стати повноцінними суб'єктами державотворчих процесів.

Розквіт подібних досліджень припадає на здобуття Україною незалежності – каталізатором стає не лише остаточне формування незалежної країни, а й вільний розвиток жіночих студій, як напрямку історичних досліджень, який не був повноцінно розвиненим за Радянської України.

Отже, спроби відновлення історичної справедливості у дослідженнях про жінок періоду 1917–1921 років були здійснені ще в довоєнний період, зосередившись здебільшого за кордоном.

Наразі ми маємо ще досить багато прогалин у даному питанні, і подальше поглиблення досліджень подібного характеру лише збагатить нашу історію, та остаточно відновить історичну справедливість, продемонструвавши що жінка – повноцінна й впливова учасниця державотворення. Розуміння цього допоможе українцям остаточно звільнитися від будь-яких стереотипів щодо жінки-як представниці історичного процесу.

Список використаної літератури

- 1. Алієва Е. Б.** Революційні події 1917–1919 рр. та долі жінок-революціонерок Донбасу. *Історичні записки*. 2012. № 33. С. 11–18.
- 2. Антонович К. М.** Зінаїда Мірна. *Наше життя*. 1955. № 7. С. 3–4.
- 3. Бежук О. М.** Участь жіноцтва в українському національно-визвольному русі початку ХХ століття. *Вісник Національного університету „Львів. Політехніка”*. 2006. № 571. С. 194–200.
- 4. Богачевська-Хом'як М. Д.** Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
- 5. Богачевська-Хом'як М. Д.,** Смоляр Л. О., Раєвич Т. І. та ін. В обороні національних прав. *Українки в історії / за ред. В. Борисенко*. Київ: Либідь, 2004. С. 124–163.
- 6. Верстюк В. Ф.,** Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. Київ: НАН України, 1998. 254 с.
- 7. Войцехівська І. Н.,** Томазов В. В., Дмитрієнко М. Ф. Спеціальні історичні дисципліни. Довідник. Київ: Либідь, 2008. 520 с.
- 8. Вігрук Л. Д.** Про громадсько-політичну діяльність робітниць України в 1926–1932 рр. *Український історичний журнал*. 1965. № 12. С. 73–80.
- 9. Дудукалов С. М.** Участь трудящих жінок у боротьбі проти контрреволюції (1918–1920 рр.).

Український історичний журнал. 1986. № 5. С. 130–135.

10. Задоянний В. Л. Жінки – героїні національно-визвольної боротьби. *П'ятдесятліття Союзу бувших українських вояків в Канаді. Пам'ятна книга / за ред. І. Ткача, І. Завгороднього.* Гамільтон: Вид-во Віктора Поліщука, 1987. С. 429–438.

11. Задоянний В. Л. Жінки – героїні Української визвольної війни. *Дороговказ: орган вояцької думки і чину.* 1965. Ч. 4. № 23. С. 2–8.

12. Карпов М. О. Дочки великої бурі на Україні. Київ: Тов-во „Знання” Укр. РСР, 1967. 32 с.

13. Книш І. Відгуки часу. Вінніпег: Накладом авт., 1956. 404 с.

14. Коваль Р. М. Жінки у визвольній війні: історії. біографії. спогади. 1917–1930. Київ: Іст. клуб „Холод. Яр”, 2020. 431 с.

15. Когуська Н. Л. Четверть століття на громадській ниві: 1926–1951: Історія Союзу Українок Канади. Вінніпег: Союз Українок Канади, 1952. 540 с.

16. Кривоший О. П. „Спогади про участь жінок в громадянській війні та жіночому русі...” як джерело до вивчення історії Південної України 1918–1924 років. *Музейний вісник: щорічник.* 2011. № 11. С. 155–184.

17. Кісь О. Р. Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології. *Український історичний журнал.* 2012. № 2. С. 159–172.

18. Лашенко Г. Р. Зінаїда Мірна. *Наше життя.* 1966. № 3. С. 39–40.

19. Левкович М. О. Жінчина в революції и гражданской войне на Украине. Харьков: Книгоспілка, 1928. 92 с.

20. Миронець Н. І. Жінки в Українській Центральній Раді. *Слово і час.* 1996. № 8-9. С. 52–55.

21. Мірна З. В. Жінка в Українській Центральній Раді. *Жіноча доля: альманах на рік 1929.* Коломия, 1928. С. 12–13.

22. Мірна З. В. Праця жіноцтва в Українській Центральній Раді. *Жінка.* Львів, 1937. № 10. С. 2.

23. Оніщенко О. В. Жінки в Українській Центральній Раді. *Література та культура Полісся.* 2016. № 6 (85). С. 81–90.

24. Оніщенко О. В. Мемуари жінок як історичне джерело до вивчення революційних подій 1917 р. в Україні. *Сіверянський літопис.* 2002. № 5. С. 21–28.

25. Орлова Т. В. Вітчизняна історіографія про участь жіноцтва у революційних подіях в Україні 1917–1921 рр. *Вісник Державної Академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2010. № 4. С. 147–150.

26. Петришина Л. В. Роль жінок у діяльності Української Центральної Ради. *Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва.* Київ: Українська Видавнича Спілка, 2000. С. 285–293.

27. Полонська-Василенко Н. Д. Видатні жінки України. *Громадсько-політична діяльність українських жінок.* Вінніпег-Мюнхен: накладом Союзу українок Канади з Фондації ім. Наталії Кобринської, 1969. С. 146–151.

28. Жінки Радянської України – активні будівники комуністичного суспільства / під ред. М. М. Підтиченко. Київ: Політвидав України, 1971. 187 с.

29. Русова С. Ф. Мої спомини. Львів : Хортиця, 1937. 284 с.

30. Жіночий рух другої половини ХІХ – початку ХХ століття. *Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні : монографія / за заг. ред. Л. О. Смоляр.* Одеса : Астропринт, 1999. С. 90–108.

31. Тимченко Ж. П. Трудящі жінки в боротьбі за владу Рад на Україні

(1917–1920). Київ : Держполітвидав України, 1966. 120 с.

32. Тимченко Ж. П. Участь жінок-робітниць Києва у революційній боротьбі (березень 1917 р. – січень 1918 р.). *Український історичний журнал*. 1982. № 1. С. 57–65.

33. Філатова К. Революційних рух робітниць і селянок України. *Жіноча доля: Читанка*. 1925. № 10. С. 14–16.

34. Юркова О. Як історики вивчають Українську революцію 1917–1921 років. URL: <https://wisecow.com.ua/history/1917-rik-yakij-zminiv-use/yak-istoriku-vyvchayt-ukrainsky-revolutsiyu.html> (дата звернення: 15.01.2022).

35. Lerner G. New approaches to the study of women in American History. *Journal of Social History*. 1969. № 3 (1). P. 53–62.

36. Scott J. W. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*. 1986. Vol. 91. № 5. P. 1053–1075.

References

1. Alieva, E. B. (2012). Revoliutsiini podii 1917–1919 rr. ta doli zhinok-revoliutsionerok Donbasu [Revolutionary events of 1917–1919 and the fate of women revolutionaries of Donbass]. *Istorychni zapysky – Historical notes*, 33, 11-18 [in Ukrainian].

2. Antonovych, K. M. (1955). Zinaida Mirna [Zinaida Mirna]. *Nashe zhyttia – Our life*, 7, 3-4 [in Ukrainian].

3. Bezhuk, O. M. (2006). Uchast zhinotstva v ukrainskomu natsionalno-vyzvolnomu rusi pochatku XX stolittia [Participation of women in the Ukrainian national liberation movement of the early XX century]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu „Lviv. Politehnika” – Bulletin of the National University „Lviv. Polytechnic”*, 571, 194-200 [in Ukrainian].

4. Bohachevska-Khomiak, M. D. (1995). Bilym po bilomu. Zhinky v hromadskom zhytti Ukrainy. 1884-1939 [White on white. Women in public life of Ukraine. 1884-1939]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

5. Bohachevska-Khomiak, M. D., Smoliar L. O., & Raievych T. I. ta in. (2004). V oboroni natsionalnykh prav. Ukrainky v istorii [In defense of national rights. Ukrainian women in history]. *Borysenko, V. (Ed.). V oboroni natsionalnykh prav. Ukrainky v istorii – In defense of national rights. Ukrainian women in history.* (pp. 124-163). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

6. Verstiuk, V. F., & Ostashko T. S. (1998). Diiachi Ukrainskoi Tsentralnoi Rady: Biohrafichni dovidnyk [Figures of the Ukrainian Central Council: Biographical reference book]. Kyiv: NAN Ukrainy [in Ukrainian].

7. Voitsekhivska, I. N., Tomazov, V. V., & Dmytriienko, M. F. (2008). Spetsialni istorychni dystsypliny. Dovidnyk [Special historical disciplines. Handbook]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

8. Vitruk, L. D. (1965). Pro hromadsko-politychnu diialnist robitnyts Ukrainy v 1926–1932 rr. [On the socio-political activities of Ukrainian workers in 1926–1932]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 12, 73-80 [in Ukrainian].

9. Dudukalov, S. M. (1986). Uchast trudiashchykh zhinok u borotbi proty kontrrevoliutsii (1918–1920 rr.) [Participation of working women in the struggle against the counter-revolution (1918–1920)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 130-135 [in Ukrainian].

- 10. Zadoiannyi, V. L.** (1987). Zhinky – heroini natsionalno-vyzvolnoi borotby [Women are the heroines of the national liberation struggle]. *Tkach, I., Zavgorodny, I. (Eds.). Piatdesiatlittia Soiuzu buvshykh ukrainskykh voiakiv v Kanadi. Pamiatna knyha – Fifty years of the Union of Former Ukrainian Soldiers in Canada. Commemorative book.* (pp. 429-438). Hamilton: Vyd-vo Viktora Polishchuka [in Ukrainian].
- 11. Zadoiannyi, V. L.** (1965). Zhinky – heroini Ukrainskoi vyzvolnoi viiny [Women are the heroines of the Ukrainian Liberation War]. *Dorohovkaz: orhan voiatskoi dumky i chynu – Guide: the body of military thought and act, 4 (23), 2-8* [in Ukrainian].
- 12. Karpov, M. O.** (1967). Dochky velykoi buri na Ukraini [Daughters of the Great Storm in Ukraine]. Kyiv: Tov-vo „Znannia” Ukr. RSR [in Ukrainian].
- 13. Knysh, I.** (1956). Vidhuky chasu [Reviews of time]. Vinnipeh: Nakladom avt. [in Ukrainian].
- 14. Koval, R. M.** (2020). Zhinky u vyzvolnii viini: istorii, biohrafii, spohady. 1917–1930 [Women in the liberation war: history. biography. memoirs. 1917–1930]. Kyiv: Ist. klub „Kholod. Yar” [in Ukrainian].
- 15. Koguska, N. L.** (1952). Chvert stolittia na hromadskii nyvi: 1926–1951: Istoriia Soiuzu Ukrainok Kanady [A quarter of a century in the public field: 1926-1951: History of the Ukrainian Women’s Union of Canada]. Vinnipeh: Soiuz Ukrainok Kanady [in Ukrainian].
- 16. Kryvoshi, O. P.** (2011). „Spohady pro uchast zhinok v hromadianskii viini ta zhinochomu rusi...” yak dzherelo do vyvchennia istorii Pivdennoi Ukrainy 1918–1924 rokiv [„Memoirs of women’s participation in the civil war and women’s movement...” as a source for studying the history of southern Ukraine in 1918–1924]. *Muzeinyi visnyk: shchorichnyk – Museum Bulletin: Yearbook, 11, 155-184* [in Ukrainian].
- 17. Kis, O. R.** (2012). Zhinocha istoriia yak napriamok istorychnykh doslidzhen: stanovlennia feministskoi metodolohii [Women’s history as a direction of historical research: the formation of feminist methodology]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal, 2, 159-172* [in Ukrainian].
- 18. Lashchenko, H. R.** (1966). Zinaida Mirna [Zinayida Mirna]. *Nashe zhyttia – Our life, 3, 39-40* [in Ukrainian].
- 19. Levkovich, M. O.** (1928). Zhenshchina v revolyutsii i grazhdanskoy voyne na Ukraine [Woman in the revolution and civil war in Ukraine]. Kharkov: Knigospilka [in Russian].
- 20. Myronets, N. I.** (1996). Zhinky v Ukrainskii Tsentralnii Radi [Women in the Ukrainian Central Council]. *Slovo i chas – Word and time, 8-9, 52-55* [in Ukrainian].
- 21. Mirna, Z. V.** (1928). Zhinka v Ukrainskii Tsentralnyi Radi [Woman in the Ukrainian Central Council]. *Zhinocha dolia: almanakh na rik 1929 – Women’s Fate: Almanac for the Year 1929.* (pp. 12-13). Kolomyia [in Ukrainian].
- 22. Mirna, Z. V.** (1937). Pratsia zhinotstva v Ukrainskii Tsentralnii Radi [Women’s work in the Ukrainian Central Council]. *Zhinka – The Woman, 10, 2* [in Ukrainian].
- 23. Onishchenko, O. V.** (2016). Zhinky v Ukrainskii Tsentralnii Radi [Women in the Ukrainian Central Council]. *Literatura ta kultura Polissia – Literature and culture of Polissya, 6 (85), 81–90* [in Ukrainian].
- 24. Onishchenko, O. V.** (2002). Memuary zhinok yak istorychne dzherelo do vyvchennia revoliutsiinykh podii 1917 r. v Ukraini [Memoirs of

women as a historical source for studying the revolutionary events of 1917 in Ukraine]. *Siverianskyi litopys – Severyansky Chronicle*, 5, 21-28 [in Ukrainian].

25. Orlova, T. V. (2010). Vitchyzniana istoriohrafia pro uchast zhinotstva u revoliutsiinykh podiiakh v Ukraini 1917–1921 rr. [Motherland historiography on the participation of women in the revolutionary events in Ukraine in 1917–1921]. *Visnyk Derzhavnoi Akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the State Academy of Management of Culture and Arts*, 4, 147-150 [in Ukrainian].

26. Petryshyna, L. V. (2000). Rol zhinok u diialnosti Ukrainskoi Tsentralnoi Rady [The role of women in the activities of the Ukrainian Central Council]. *Ukrainska Tsentralna Rada: postup natsiietvorennia ta derzhavobudivnytstva – Ukrainian Central Council: the progress of nation-building and state-building*. (pp. 285-293). Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka [in Ukrainian].

27. Polonska-Vasylenko, N. D. (1969). Vydatni zhinky Ukrainy. Hromadsko-politychna diialnist ukrainskykh zhinok [Outstanding women of Ukraine. Socio-political activities of Ukrainian women]. Vinnipeg-Miunkhen: nakladom Soiuzu ukrainok Kanady z Fundatsii im. Natalii Kobrynskoï [in Ukrainian].

28. Pidtychenko, M. M. (Ed.) (1971). Zhinky Radianskoi Ukrainy – aktyvni budivnyky komunistychnoho suspilstva [Women of Soviet Ukraine-active builders of communist society]. Kyiv: Polityvydav Ukrainy [in Ukrainian].

29. Rusova, S. F. (1937). Moi spomyny [My memories]. Lviv: Khortytsia [in Ukrainian].

30. Smoliar, L. O. (Ed.) (1999). Zhinochy rukh druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia [Women’s movement of the second half of the XIX – beginning of the XX century]. *Smoliar, L. O. (Ed.). Zhinochi studii v Ukraini: zhinka v istorii ta sohodni – Women’s studies in Ukraine: Women in history and today*. (pp. 90-108). Odesa: Astroprynt [in Ukrainian].

31. Tymchenko, Zh. P. (1966). Trudiashchi zhinky v borotbi za vladu Rad na Ukraini (1917–1920) [Working women in the struggle for power of the Soviets in Ukraine (1917–1920)]. Kyiv: Derzhpolityvydav Ukrainy [in Ukrainian].

32. Tymchenko, Zh. P. (1982). Uchast zhinok-robitnyts Kyieva u revoliutsiinii borotbi (berezen 1917 r. – sichen 1918 r.) [Participation of women workers of Kiev in the revolutionary struggle (March 1917 – January 1918)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 1, 57-65 [in Ukrainian].

33. Filatova, K. (1925). Revoliutsiinykh rukh robitnyts i selianok Ukrainy [Revolutionary movement of workers and peasants of Ukraine]. *Zhinocha dolia: Chytanka – Women’s destiny: Reader*, 10, 14-16 [in Ukrainian].

34. Yurkova, O. (2018). Yak istoryky vuvchali Ukrainsku revoliutsiiu 1917–1921 rokiv [How historians study the Ukrainian revolution of 1917–1921]. Retrieved from <https://wisecow.com.ua/history/1917-rik-yakij-zminiv-use/yak-istoriky-vuvchayt-ukrainsky-revolutsiyu.html> [in Ukrainian].

35. Lerner, G. (1969). New approaches to the study of women in American History. *Journal of Social History*, 3 (1), 53-62.

36. Scott, J. W. (1986). Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, 91, 5, 1053-1075.

Власова В. С., Полякова Л. І. Історіографічний аспект дослідження ролі жінок – учасниць державотворення періоду Української революції

У статті розглядається стан досліджень про роль жінки, як учасниці державотворчого процесу часів Української революції, що охоплює період 1917–1921 років. Окреслено основні роботи дослідників радянського періоду, незалежної України та праці авторів діаспори. Проаналізовано, які саме світові та вітчизняні процеси вплинули на той чи інший характер досліджень. Вимоги часу потребують глибшого розгляду аспектів взаємодії жінок і політичних інститутів. Впродовж довгого часу у вітчизняній історичній науці, дане питання залишалось поза увагою істориків, зокрема з ідеологічних міркувань. Поодинокі спроби звернутися до участі жінок у подіях 1917–1921 років спостерігалися і за радянської доби, але висвітлювали це лише з позиції комуністичної ідеології. Вчені діаспори підходили до таких тем більше незаангажовано, хоча й не мали у розпорядженні повної документальної бази. Слід зазначити, що в сучасній історичній науці відбулась активізація досліджень в напрямку жіночих студій. Лише в добу незалежності Україну крізь призму численних джерел і документів, стало можливим більш об'єктивне і неупереджене вивчення як доби Української революції, так і такого її аспекту як роль жінок у ній.

На основі аналізу історіографії з даної теми зроблено висновок про стан та перспективи досліджень присвячених ролі жінки у подіях цього часу.

Ключові слова: історіографія, гендерні студії, жіночі студії, Українська революція, УЦР.

Vlasova V. S., Poliakova L. Y. Historiographic aspect of the study of the role of women participating in the creation of the state during the Ukrainian revolution

The article examines the state of research on the role of women as participants in the state-forming process of the period of the Ukrainian Revolution, covering the period of 1917–1921. The main works of researchers of the Soviet period, independent Ukraine and the work of authors of the diaspora are outlined. The article analyzes which global and domestic processes influenced one or another type of research. The demands of the time require a deeper consideration of the aspects of interaction between women and political institutions. For a long time in the domestic historical science, this issue has been ignored by historians because of ideological reasons. Isolated attempts to appeal to the participation of women in the events of 1917–1921 were also observed in Soviet times, but this was covered only from the position of communist ideology. Diaspora scholars approached such topics more unbiased, although they did not have a complete documentary base. It should be noted that in modern historical science there is an intensification of research in the direction of women's studios. Only during the independence of Ukraine,

through the prism of numerous sources and documents, a more objective and impartial study of both the era of the Ukrainian Revolution and its aspect such as the role of women in that process it became possible.

Based on the analysis of historiography on this topic, a conclusion is made about the state and prospects of research on the role of women in the events of this time.

Key words: historiography, gender Studies, women's Studies, Ukrainian revolution, UCR.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2022 р.

Прийнято до друку 10.05.2022 р.

Рецензент – д. і. н., проф. Набока О. В.

УДК 94(430).084

DOI: 10.12958/2227-2844-2022-4(352)-33-42

Присяжнюк Олексій Миколайович,
доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки
ДЗ „Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського”,
м. Одеса, Україна.
a_pank@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3727-5350>

**ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК МИСТЕЦТВА ТА СТАРОВИНИ:
ДОСВІД НІМЕЦЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
У XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ**

Незважаючи на наявність окремих прогресивно мислячих політичних та громадських діячів, Німеччина внаслідок своєї роздробленості, була однією з останніх європейських країн, яка піднесла охорону історичної спадщини на державний рівень.

Перші, націлені на захист історичної спадщини приписи, почали з'являтися тільки наприкінці XVIII століття і були скоріше боязкими спробами зберегти спадщину країни, а іноді й інструментом досягнення особистих політичних цілей. Поштовхом до їх появи був підвищений інтерес до архітектури середньовіччя, що виходив в першу чергу від творчих архітекторів та письменників.

Джерельну базу статті склала праця Йоганна Вольфганга Гете „Про німецьке зодчество”, присвячена безпосередньо Страсбурзькому собору та його архітектору Ервіну фон Штейнбаху. Текст Гете був використаний як своєрідна реабілітація готики та пам'яток мистецтва в цілому. Коли Гете вперше побачив будівлю собору, він був охоплений загальним упередженням про те, що все готичне надмірно перевантажене довільними прикрасами. Готичне означало для нього, як і для більшості його сучасників, все те, що не вписувалося в його розуміння мистецтва. Це судження втратило всю свою силу внаслідок несподіваних емоцій, які поет відчув при огляді цього собору (Гете, 1980). Також нами було використане зібрання приписів, постанов, розпоряджень та законів, що стосуються різних німецьких земель на протязі XIX століття, зібране та надруковане Готфрідом К'єсовим „Збереження пам'яток у Німеччині” (Kiesow, 2000). Докладний огляд історичного розвитку законодавчої бази щодо пам'яток мистецтва та старовини, предметів колекціонування та інших пам'ятників здійснений у ґрунтовній праці Фелікса Хаммера „Історичний розвиток пам'яткового права в Німеччині” (Hammer, 1995).